

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΕΠΤΑ ΣΟΦΩΝ
ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

 ΠΟ τῆς βρεφικῆς ἡλικίας πάντες οἱ διδασκόμενοι τὴν ἀρχαίαν ἱστορίαν ἐνωτίζονται ὅτι ὑπῆρχον τὸ πάλαι ἑπτὰ σοφοί ἐν Ἑλλάδι, ἀλλὰ τίνες οὗτοι καὶ πρὸ πάντων διατί κατ' ἐξαίρεσιν ἐκλήθησαν οὗτοι μόνον σοφοί, δὲν εἶναι γνωστὸν ἢ τοῦλάχιστον ἐξηκριθωμένον.

Ἡ Ἑλλάς ἄρα δὲν εἶχεν ἢ ἑπτὰ μόνον σοφούς, ἢ μεταξὺ τοῦ πλήθους τῶν πεπαιδευμένων καὶ ἀγαθῶν ἀνδρῶν, οἵτινες πασιγνώστως ἐκόσμου τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα, ἦσαν ἑπτὰ τοσοῦτον ὑπέρτεροι, ὥστε ἐθεωρήθη πρέπον νὰ συναγάγωσιν αὐτοὺς ἐπὶ ταῦτό καὶ νὰ συστήσωσιν ἰδίως εἰς τοῦ κόσμου τὸν θαυμασμόν ;

Κατὰ τοὺς ἐνδύξους χρόνους τῆς ἐλληνικῆς ἀρχαιότητος προεβάλλετο ἤδη τὸ ζήτημα τοῦτο, ἀλλ' οὐδεμία ἐδίδετο σαφῆς καὶ ἀνενδοίαστος λύσις εἰς αὐτό. Ἡ ἔννοια τῆς παραδόσεως, ἣτις ἐθρύλει τὴν ὑπαρξίν ἑπτὰ σοφῶν, ἦν αἰνίγμα καὶ κατ' αὐτὴν τὴν ἀρχαιότητα.

Ἐν πρώτοις ἠμφισβητεῖτο ἡ σημασία τῆς λέξεως σοφός. Ἐσήμαιεν ἄρα ἡ λέξις σοφοί ἄνδρας ὑπερόχου ἀρετῆς ; Ἄλλ' ὁ Περίανδρος, εἰς τῶν ἑπτὰ, ἦν τύραννος, ὠμὸς καὶ σκληροκάρδιος ἀνὴρ καὶ παντάπασι κακοῆθης. Ὁ δὲ Δάμων ἐκ Κυρήνης, ὅστις συνέγραψεν ἱστορίαν τῶν φιλοσόφων, δὲν ἀποδίδωσι μὲν ὠμότητος εἰς τοὺς ἕξ ἄλλους, ἀλλὰ καὶ δὲν ἀναφέρει αὐτοὺς ὡς πρότυπα χρηστοθήους βίου. Ὁ Μιλήσιος φιλόσοφος Ἀναξιμένης ἰσχυρίζεται ὅτι οἱ ἑπτὰ οὗτοι σοφοί ἦσαν μᾶλλον ποιηταί. Τὰ σωζόμενα

ἀποφθέγματα αὐτῶν ἦσαν ἀποσπάσματα ποιημάτων αὐτῶν, ὅπερ ἐξηγεῖ ἴσως διατί τὸ πλεῖστον αὐτῶν φαίνονται ἀκαλλώπιστα καὶ ἀβοστρούχιστα, ὡς ἀμοιροῦντα ἐκ τῆς ἀποσπασσεως τοῦ ρυθμοῦ αὐτῶν καὶ τοῦ ἀρχικοῦ αὐτῶν κάλλους. Ὁ δὲ Δικαίαρχος διατείνεται ὅτι οἱ ἑπτὰ σοφοὶ οὔτε λόγιοι ἐξ ἐπαγγέλματος ἦσαν, περὶ τὰ γράμματα εἰδικῶς καταγιγόμενοι, οὔτε φιλόσοφοι, περὶ φιλοσοφικᾶς μελέτας ἀσχολούμενοι, ἀλλ' ἀπλῶς ἄνδρες νουνεχεῖς, διαπρέψαντες ἐπὶ νομοθετικῇ δεξιότητι καὶ πρακτικῇ σοφίᾳ. Ἀναφέρει δ' ὁ Δικαίαρχος ἐν πρώτοις τέσσαρας παγκοσμίως ἀνεγνωρισμένους ὡς σοφοὺς: τοὺς Θαλῆν, Βίαν, Πιτταχὸν καὶ Σόλωνα· ἀκολούθως δὲ κατονομάζει καὶ ἑτέρους ἐξ ὧς περιαδομένους σοφοὺς, τοὺς Ἀριστομένην, Πάμφιλον, Χείλωνα τὸν ἐκ Λακεδαιμόνος, Κλεόβουλον, Ἀνάχαρσιν καὶ Περίανδρον, ὧν μεταξὺ αἰρετέοι τρεῖς εἰς συμπλήρωσιν τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἑπτὰ. Ὁ δ' Ἑρμιππος, ὅστις, ὡς γνωστὸν, ἔγραψεν ὀλόκληρον πραγματείαν περὶ τοῦ βίου τῶν ἐπισήμων τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος φιλοσόφων, διατείνεται ὅτι ἠριθμοῦντο εἰς δεκαεπτὰ οἱ παλαιοὶ σοφοί, ἐξ ὧν ἕκαστος ἐξέλεγεν ἑπτὰ, τοὺς κατ' αὐτὸν προέχοντας, εἰς ἀπάρτισιν τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἑπτὰ σοφῶν τῆς Ἑλλάδος, εἰσὶ δ' οὗτοι (οἱ δεκαεπτὰ) κατ' αὐτὸν οἱ ἐξῆς: Σόλων, Θαλῆς, Πιτταχός, Βίας, Χείλων, Κλεόβουλος, Περίανδρος, Ἀνάχαρσις, Ἀκουσίλαος ἢ Ἀκουσίλεως, Ἐπιμενίδης, Λεώφαντος, Φερεκύδης, Ἀριστόδημος, Πυθαγόρας, Λᾶσος, Ἑρμίων καὶ Ἀναξαγόρας. Ὁ Ἰππόβοτος προβάλλει ἄλλον τινὰ ἀριθμὸν τῶν σοφῶν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος καὶ τάσσει κατ' ἄλλην τάξιν, ἀρχόμενος ἀπὸ τοῦ Ὀρφέως καὶ τοῦ Λίνου.

Ὁ δ' ἐκ συστήματος βιογραφήσας τοὺς ἐν φιλοσοφίᾳ εὐδοκίμησαντας Διογένης ὁ Λαέρτιος, ἐκτιθεὶς πάσας τὰς ἀνωτέρω παραλλαγὰς, οὐδεμίαν ἐκφράζει ἀτομικὴν γνώμην· «Στασιάζεται δὲ (λέγει) καὶ περὶ τοῦ ἀριθμοῦ αὐτῶν. Λεῶνδριος μὲν γὰρ ἀντὶ Κλεοβούλου καὶ Μύσωνος Λεώφαντον Γορσιάδα, Λεβέδιον ἢ Ἐφέσιον, ἐγκρίνει καὶ Ἐπιμενίδην τὸν Κρήτη. Πλάτων δ' ἐν Πρωταγόρᾳ Μύσωνα ἀντὶ Περιάνδρου. Εὐφορος δὲ ἀντὶ Μύσωνος Ἀνάχαρσιν. Οἱ δὲ καὶ Πυθαγόραν προσγράφουσι. Δικαίαρχος δὲ τέσσαρας ὠμολο-

γημένους ἡμῖν παραδίδωσι, Θαλῆν, Βίαντα, Πιττακόν, Σόλωνα. Ἄλλους δὲ ὀνομάζει ἕξ, ὧν ἐκλέξασθαι τρεῖς, Ἀριστόδημον, Πάμφιλον, Χείλωνα Λακεδαιμόνιον, Κλεόβουλον, Ἀνάχαρσιν, Περίανδρον. Ἐνιοὶ προστιθέασιν Ἀκουσίλαον, Κάβα ἢ Σκάβρα, Ἀργεῖον κτλ. »

Κατὰ τὰ ἀνωτέρω ἐκτεθέντα, οὐχὶ μόνον ὑπάρχει ἀδεβαιότης περὶ τῆς αἰτίας τῆς ὑπὸ τῶν ὁμοχρόνων ἀποδόσεως τοῦ ὀνόματος σοφοῦ εἰς ἑπτὰ καὶ μόνον ἄνδρας καὶ περὶ τῆς ἀκριβοῦς ἐννοίας ἐπομένως αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν προσώπων, εἰς ἃ ἀπενέμετο ἡ ἕξοχος αὕτη προσηγορία. Ἐνιοὶ τῶν νεωτέρων φιλολόγων ἐγνωμάτευσαν ὅτι, τοῦ ἀριθμοῦ ἑπτὰ θεωρουμένου παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἑλλησιν ἱεροῦ (ὡς καὶ παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις καὶ τοῖς Χριστιανοῖς), ἡ τῶν πολλῶν δόξα ἀπένειμεν οἰονεὶ θρησκευτικὴν ἢ μυστηριώδη ἐννοιαν εἰς τὴν σύνοδον καὶ συνδιάσκεψιν περὶ παντοίων φιλοσοφικῶν καὶ πολιτικῶν θεμάτων ἑπτὰ ἐπὶ διανοητικῇ ἀναπτύξει καὶ παιδείᾳ διακρινομένων ἀνδρῶν. Ἐὰν δὲ θεωρηθῇ βέβαιον ὅτι ὄντως οἱ ἑπτὰ λεγόμενοι σοφοὶ συνήρχοντο εἰς κοινόν τι μέρος, βουλευόμενοι περὶ τῶν διαφόρων ἀναφουρένων τότε πολιτικῶν καὶ ἐπιστημονικῶν ζητημάτων, ἀναμφίβολον ὅτι ἡ γνώμη αὕτη ἔχεται πολλῆς σπουδαιότητος. Ἄλλ' εἶναι τάχα τοῦτο βέβαιον; Ὁ Λαέρτιος, οὐ παρεθέμεθα ἀνωτέρω περικοπὴν περὶ τῶν ἑπτὰ σοφῶν, ἀναφέρει προσέτι 1) ὅτι ὁ Συρακούσιος Ἀρχετίμος κατήρτισεν ἐκθεσιν τῆς συνεντεύξεως τῶν σοφῶν μετὰ τοῦ Κυψέλου, διατελέσας αὐτὸς οὗτος αὐτήκοος μάρτυς· 2) ὅτι ὁ Εὐφορος διηγεῖται ὅτι, πλὴν τοῦ Θαλοῦ, πάντες οἱ λοιποὶ συνηντήθησαν παρὰ τῷ Κροίσῳ· 3) ὅτι κατ' ἄλλας αὐθεντικὰς μαρτυρίας συνηθροίσθησαν ἐν Πανωνίῳ, ἐν Κορίνθῳ καὶ ἐν Δελφοῖς. Κακῇ μοίρᾳ οὔτε τοῦ Ἀρχετίμου συλλογὴ τις ἢ ἐκθεσις, οὔτε τοῦ Εὐφόρου οἰαδῆποτε πραγματεία διασώζεται νῦν, ἀλλ' οὔτε μνημονεύεται ὑπὸ ἄλλων συγγραφέων. Ἐπειδὴ δὲ καὶ ὁ Λαέρτιος, καίπερ εἰς πολλὰ ἱστορικὰ καὶ βιογραφικὰ ζητήματα πολὺ φῶς ἐπιχέας διὰ τῆς διηγήσεως γεγονότων, ἃ διὰ τὴν ἐξαφάνισιν ἄλλων ἐλληνικῶν χειρογράφων ἤθελον μείνει ἄγνωστα, ἐλέγχεται ὁμως ἔστιν ὅτε στηριζόμενος εἰς σφαλερὰς πληροφορίας, δὲν εἶναι δὲ δυνα-

τὸς ἐπὶ τοῦ προκειμένου ὁ διὰ συμπαραβολῆς διαφόρων ιστορικῶν κειμένων καταρτισμὸς ἀσφαλοῦς ιστορικῆς εἰκασίας, πολλοὶ ἐνδοιασμοὶ ὑπολείπονται περὶ τοῦ ἀναμφισβητήτου τῶν ὑπὸ τοῦ Λαερτίου περὶ συνόδων τῶν ἑπτὰ σοφῶν ἀναφερομένων. Ὅπωςδῆποτε κατὰ τὴν κοινοτέραν καὶ πιθανωτέραν ἐν ταύτῃ γνώμην οἱ ἑπτὰ τῆς ἀρχαιότητος πολυθρύλητοι σοφοὶ εἶναι οἱ Θαλῆς, Σόλων, Χίλων, Βίας, Πιττακός, Κλεόβουλος καὶ Περίανδρος.

Σημειωτέον ὅτι πολλὰ τῶν ἀποφθεγμάτων καὶ κατ' αὐτὴν τοῦ Λαερτίου τὴν ἔκτοτε διαβεβαίωσιν ἀναφέρονται ὑπὸ ἄλλων μὲν συγγραφέων εἰς ἓνα τῶν ἑπτὰ σοφῶν καὶ ὑπὸ ἄλλων εἰς ἕτερον, πολλὰ δὲ καὶ εἰς ἐτέρους ποιητὰς καὶ συγγραφεῖς. Ἡ κατὰ τὸ μέγιστον μέρος καταστροφή τῶν πρωτοτύπων συγγραφῶν τῶν ἑπτὰ σοφῶν, συνισταμένων κατὰ τὸν Ἀναξιμένη εἰς ποιήματα κατὰ τὸ πλεῖστον, δὲν ἐπιτρέπει τὴν ἐξακρίθωσιν καὶ τούτου. Ὅπωςδῆποτε ἀναμφισβήτητον εἶναι ὅτι πολλαὶ γνωματεύσεις φερόμεναι ἐπ' ὀνόματι τῶν ἑπτὰ σοφῶν, εἶναι οὐχὶ τοσοῦτον ἐπὶ καλλιλογίᾳ διαπρέπουσαι, ὅσον ἀληθῶς σοφαί· ἄλλαι δὲ τοῦναντίον ἀμιτροῦσαι πρακτικῆς ἀξίας, προέχουσιν ἐπὶ εὐφυολογίᾳ καὶ ἰδιότητι, λυσιτελῶς μὲν ἴσως εἰς ἄσκησιν τῆς εὐφυΐας τῶν Ἑλλήνων, ἀλλὰ παντάπασιν ἀνεπιτήδεια εἰς βελτίωσιν τοῦ λόγου καὶ τοῦ ἔθους αὐτῶν.

Θ. Ν. ΦΛΟΓΑΪΤΗΣ.

Ἄ ω τ ο ν ἀ φ α ι ρ ἔ σ ε ω ς

Διέρχεται μία κηδεῖα. Κυρία τις ἐρωτᾷ ἓνα τῶν συνοδευόντων αὐτήν, ὅστις φημίξεται ὡς ἀφηρημένος πρώτης τάξεως :

— Δὲν μοῦ λέγετε, σᾶς παρακαλῶ, ποῖος εἶνε ὁ νεκρός ;

Καὶ ὁ ἐρωτηθεὶς εἰς στιγμὴν κλασικῆς ἀφαιρέσεως :

— Μά, ἂν δὲν ἀπατῶμαι, ὑποθέτω νὰ ἦνε ἐκεῖνος ἐκεῖ μέσα εἰς τὸ φέρετρον !...